O‘TKIR HOSHIMOVNING “DUNYONING ISHLARI” QISSASIDA ONA OBRAZINING BADIIY TALQINI VA MA’NAVIY-ESTETIK MOHIYATI

Mehriddinova Amina Anvarovna
Buxoro davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24020433

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston xalq yozuvchisi O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasida ona obrazining badiiy talqini, uning xarakter xususiyatlari hamda ma’naviy-axloqiy mohiyati tahlil etiladi. Asarda ona siymosi orqali o‘zbek ayoliga xos mehr-muhabbat, fidoyilik, sabr-toqat, matonat, kechirimlilik va farzand taqdiri uchun mas’uliyat kabi insoniy fazilatlarning ifodalanishiga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, yozuvchining avtobiografik xotiralardan foydalanish mahorati, bolalik taassurotlarining badiiy voqelikka aylanishi, lirik chekinishlar, psixologik tasvir, samimiy dialog va xalqona ifoda usullarining asar g‘oyaviy-badiiy yaxlitligini ta’minlashdagi o‘rni yoritiladi. Qissada kulgi va iztirob, quvonch va armon, kundalik turmush va teran falsafiy mushohadaning o‘zaro uyg‘unligi yozuvchi badiiy mahoratining muhim belgisi sifatida baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *O‘tkir Hoshimov, “Dunyoning ishlari”, ona obrazi, o‘zbek nasri, avtobiografik xotira, badiiy talqin, psixologik tasvir, ona mehri, milliy qadriyat, ma’naviy-estetik mohiyat.*

O‘zbek adabiyotida inson ruhiyati, oilaviy munosabatlar, milliy qadriyatlar va ma’naviy-axloqiy fazilatlarni yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagan ijodkorlar safida O‘tkir Hoshimov alohida o‘rin egallaydi. Adib asarlarining o‘ziga xos jihati shundaki, ularda hayotning murakkab falsafiy muammolari oddiy insonlar taqdiri, kundalik turmush manzaralari va samimiy kechinmalar orqali ochib beriladi. Yozuvchi inson qalbining eng nozik qatlamlariga kirib borar ekan, o‘quvchini ezgulik, mehr-oqibat, vijdon, sadoqat va insoniy burch haqida mushohada yuritishga undaydi. Adibning “Dunyoning ishlari” qissasi ana shu ijodiy tamoyillarning yorqin namunalaridan biridir. 1982-yilda nashr etilgan mazkur asar o‘zbek nasrida ona mavzusining badiiy talqinini yangi ruh va samimiyat bilan boyitgan asarlardan hisoblanadi. Qissada muallif katta tarixiy voqealar yoki favqulodda hodisalardan ko‘ra, oddiy inson hayotining kundalik tashvishlari, oilaviy munosabatlar, bolalik xotiralari va ona qalbidagi cheksiz mehrni tasvirlashga ustuvor ahamiyat beradi.

Asarning markaziy g‘oyaviy-badiiy yo‘nalishini ona va farzand munosabatlari tashkil etadi. Biroq bu munosabatlar faqat bir oilaning hayotiy tajribasi doirasida qolmaydi. Ona obrazi orqali butun bir xalqning ma’naviy dunyosi, milliy tarbiyasi, oilaviy qadriyatlari va avlodlar davomiyligi bilan bog‘liq qarashlar umumlashtiriladi.

“Dunyoning ishlari” qissasining yetakchi badiiy qahramoni bo‘lgan ona obrazi o‘zining tabiiyligi, samimiyligi va hayotiyligi bilan ajralib turadi. Yozuvchi uni ideallashtirilgan, hayotiy ziddiyatlardan xoli qahramon sifatida emas, balki kundalik turmushning og‘ir sinovlarini boshdan kechiradigan, quvonadigan, iztirob chekadigan, farzandi uchun o‘z manfaatlaridan voz kechadigan tirik inson sifatida gavdalantiradi.Ona xarakterining asosini fidoyilik tashkil etadi.

U o‘zining ehtiyoj va istaklarini ko‘pincha farzandlarining xohish-istaklaridan keyingi o‘ringa qo‘yadi. Hayotdagi moddiy qiyinchiliklar, urush yillarining asoratlari, ro‘zg‘or tashvishlari uning mehr-muhabbatini kamaytirmaydi. Aksincha, turmush sinovlari ona qalbidagi matonat va sabrning yanada teran namoyon bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Asarda ona mehrining eng muhim xususiyati uning beg‘arazligida namoyon bo‘ladi. Ona farzandiga yaxshilik qilish uchun mukofot yoki minnatdorlik kutmaydi. Uning har bir harakati, har bir tashvishi va har bir nasihati farzandining kelajagi bilan bog‘liq. Shu jihatdan ona obrazi shaxsiy manfaatlardan yuksak turuvchi umuminsoniy ezgulik timsoli darajasiga ko‘tariladi.

Qissadagi ona xarakterini ochishda muallif tashqi tavsiflardan ko‘ra ruhiy holat, xatti-harakat va hayotiy vaziyatlarga ko‘proq murojaat qiladi. Onaning sukuti, nigohi, oddiygina so‘zlari yoki farzandi uchun qilgan kundalik yumushlari uning ichki dunyosini anglashga xizmat qiladi. Bu esa obrazning psixologik ishonarliligini kuchaytiradi. Qissaning muhim poetik xususiyatlaridan biri bolalik xotiralari bilan bog‘liq voqealarning badiiy talqinidir.

Asarda voqelik ko‘pincha bola nigohi orqali idrok etiladi. Bunday tasvir usuli o‘quvchiga hayotiy hodisalarni bolaning sodda, beg‘ubor va hali to‘liq shakllanmagan dunyoqarashi orqali kuzatish imkonini beradi.

Bola nigohi bilan kattalar dunyosini tasvirlash yozuvchiga ijtimoiy va maishiy muammolarni tabiiy, sun’iylikdan xoli tarzda yoritish imkonini yaratadi. Urush va undan keyingi yillardagi moddiy yetishmovchilik, oilaviy tashvishlar, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar bolalik xotiralari bilan uyg‘unlashib, o‘ziga xos badiiy manzarani yuzaga keltiradi.

Bu o‘rinda avtobiografik xotiraning badiiy vazifasi alohida ahamiyat kasb etadi. Muallif shaxsiy hayot taassurotlarini shunchaki xotira tarzida bayon etmaydi, balki ularni umumlashtirib, badiiy-estetik mazmun bilan boyitadi. Natijada muayyan bir oilaga xos voqealar ko‘plab insonlar hayotiga daxldor bo‘lgan umumiy ma’naviy tajriba darajasiga ko‘tariladi.

Bolalik xotiralarining bunday talqini ona va farzand munosabatlarining vaqt bilan bog‘liq falsafiy mohiyatini ham ochib beradi. Farzand ulg‘aygani sari onaning kundalik hayotda sezilmaydigan xizmatlari, uning cheksiz mehr-muhabbati va fidoyiligi chuqurroq anglana boshlaydi. Shu tariqa xotira badiiy tasvir vositasi bo‘lish bilan birga, insonning o‘z ma’naviy ildizlariga qaytish jarayonini ham ifodalaydi.

“Dunyoning ishlari” qissasi o‘zbek xalqining oilaviy-maishiy hayoti, milliy urf-odatlari va ma’naviy qadriyatlarini aks ettirishi bilan ham e’tiborlidir. Asarda ona obrazi orqali o‘zbek oilasiga xos tarbiya tamoyillari, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, halollik va sabr-toqat kabi fazilatlar badiiy ifodasini topadi.O‘zbekona tarbiya tizimida onaning o‘rni beqiyos. Ona nafaqat farzandni voyaga yetkazuvchi, balki uning axloqiy dunyosini shakllantiruvchi, hayotiy qarashlariga ta’sir ko‘rsatuvchi ma’naviy ustoz hamdir. Qissada ushbu jihat bevosita nasihatlar bilangina emas, balki onaning kundalik xatti-harakatlari va hayotga munosabati orqali ochiladi.

Yozuvchi ona xarakteridagi halollik, kamtarlik va bag‘rikenglikni tasvirlash orqali milliy tarbiyaning amaliy ko‘rinishlarini namoyon etadi. Ona farzandlariga faqat so‘z bilan emas, balki o‘z hayoti, mehnati va insonlarga munosabati bilan ibrat bo‘ladi. Demak, asarda tarbiya tushunchasi axloqiy qoidalar majmui sifatida emas, balki kundalik hayotda namoyon bo‘ladigan ma’naviy tajriba sifatida talqin etiladi.

Qissadagi ona obrazi o‘zbek ayolining tarixiy va ma’naviy qiyofasini ham mujassamlashtiradi. Uning sabr-toqati, oilaga sadoqati, farzandlar kamoloti yo‘lidagi fidoyiligi milliy xarakterga xos fazilatlarning badiiy umumlashmasidir. O‘tkir Hoshimovning ijodiy mahorati, avvalo, sodda va tabiiy ifoda uslubida namoyon bo‘ladi. Adib murakkab jumlalar, ortiqcha tasviriy bezaklar yoki sun’iy dramatik vaziyatlarga ehtiyoj sezmaydi. U oddiy hayotiy tafsilotlar orqali katta ma’naviy xulosalarni yuzaga chiqaradi.

Qissada psixologik tasvir, dialog, xotira, lirik chekinish va kinoyaviy ifoda kabi badiiy vositalar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, dialoglarning tabiiyligi qahramonlar xarakterini ochishda samarali xizmat qiladi. Qahramonlarning kundalik muloqoti, so‘zlashuv ohangi va munosabatlari orqali ularning ruhiy holati, dunyoqarashi hamda o‘zaro yaqinligi namoyon bo‘ladi.

Asarda kulgi va iztirobning yonma-yon kelishi ham alohida poetik ahamiyatga ega.

Ayrim voqealar o‘quvchida tabassum uyg‘otsa, boshqa lavhalar chuqur qayg‘u va achinish hissini yuzaga keltiradi. Bu ikki hissiy holatning uyg‘unligi hayotning tabiiy ziddiyatlarini aks ettiradi. Chunki inson hayoti faqat quvonch yoki faqat qayg‘udan iborat emas.

Unda kulgi va ko‘z yoshi, umid va armon, baxt va yo‘qotish bir-biri bilan chambarchas bog‘liq.

Yozuvchi aynan shu badiiy uyg‘unlik orqali asarning hayotiyligini ta’minlaydi.

O‘quvchi qahramonlar bilan birga quvonadi, iztirob chekadi, o‘tmishni eslaydi va o‘z hayotiga nazar tashlaydi. Natijada badiiy matn bilan o‘quvchi ruhiyati o‘rtasida kuchli hissiy aloqa yuzaga keladi. Asar nomining o‘zi ham chuqur falsafiy mazmunni ifodalaydi. “Dunyoning ishlari” birikmasi xalq tilida hayotning kutilmagan hodisalari, inson taqdiridagi murakkabliklar, anglash qiyin bo‘lgan voqeliklar va vaqtning shafqatsiz oqimi bilan bog‘liq ma’nolarni anglatadi.

Mazkur nom qissaning g‘oyaviy mazmunini umumlashtiruvchi ramziy-falsafiy vazifani bajaradi. Inson hayotida turli sinovlar, ayriliqlar, yo‘qotishlar va kutilmagan o‘zgarishlar yuz berishi tabiiy. Biroq bunday sharoitda ham mehr-muhabbat, insoniylik va ezgulik o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Asar nomidagi umumlashma qissaning alohida voqealaridan kengroq mazmunni qamrab oladi. Unda inson taqdiri, vaqt, xotira, mehr va armon kabi tushunchalar o‘zaro uyg‘unlashadi. Shu sababli “Dunyoning ishlari” nafaqat muayyan oilaning hayotiy hikoyasi, balki inson umrining mazmuni, ota-ona va farzand munosabatlari, hayotning o‘tkinchiligi haqida mushohada yuritishga undovchi falsafiy-badiiy asar sifatida namoyon bo‘ladi. Qissaning ma’naviy-estetik qimmatini belgilovchi muhim omillardan biri ona va farzand munosabatlarining umuminsoniy mazmun kasb etishidir. Ona mehri millat, til, ijtimoiy mavqe yoki moddiy sharoit bilan chegaralanmaydigan tuyg‘udir. Shu ma’noda asardagi ona obrazi milliy xarakter xususiyatlarini mujassamlashtirgan holda umuminsoniy qadriyatlar darajasiga ko‘tariladi.

Yozuvchi ona mehrini ulug‘lash orqali farzand zimmasidagi ma’naviy mas’uliyatni ham eslatadi. Inson ulg‘ayib, mustaqil hayot yo‘lini tanlaganida ham uning kamolotida onaning o‘rni va mehnati beqiyos bo‘lib qolaveradi. Afsuski, ko‘pincha kundalik hayot tashvishlari sababli inson yaqinlarining mehrini o‘z vaqtida anglamaydi. Qissa ana shu hayotiy haqiqatni o‘quvchi qalbiga ta’sirchan tarzda yetkazadi.

Asar o‘quvchini o‘z bolaligi, oilasi, ota-onasi va hayotida muhim o‘rin tutgan insonlar haqida o‘ylashga undaydi. Bu jihatdan qissa faqat estetik zavq beruvchi badiiy hodisa emas, balki insonning ma’naviy o‘zligini anglashiga xizmat qiluvchi tarbiyaviy manba hamdir.

O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi o‘zbek adabiyotida ona obrazining badiiy talqini, milliy qadriyatlarning ifodasi va insoniy munosabatlarning falsafiy-estetik mohiyatini yorituvchi muhim asarlardan biridir.

Qissada ona obrazi mehr-muhabbat, fidoyilik, sabr-toqat, matonat va kechirimlilik kabi fazilatlarning badiiy mujassami sifatida gavdalanadi. Yozuvchi uning xarakterini balandparvoz ta’riflar orqali emas, balki kundalik hayotiy vaziyatlar, ruhiy kechinmalar va oddiy xatti-harakatlar vositasida ochib beradi. Bu esa obrazning tabiiyligi va ta’sirchanligini ta’minlaydi.

Asarda bolalik xotiralari, avtobiografik tasvir, psixologik tahlil, samimiy dialog va xalqona ifoda usullari o‘zaro uyg‘unlashib, qissaning badiiy yaxlitligini yuzaga keltiradi. Kulgi va iztirobning birgalikda namoyon bo‘lishi esa hayotning murakkab, ziddiyatli va ayni paytda go‘zal mohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Eng muhimi, asarda ona obrazi orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi uzviylik namoyon bo‘ladi. Ona mehri, farzandlik burchi, oilaga sadoqat va insoniylik kabi tushunchalar qissaning asosiy ma’naviy mezonlarini tashkil etadi.

Shunday qilib, “Dunyoning ishlari” qissasi o‘quvchini nafaqat badiiy-estetik jihatdan ta’sirlantiradi, balki uning ma’naviy dunyosiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Asarning umrboqiyligi ham aynan shunda: u insonni o‘z onasini, yaqinlarini, bolalik xotiralarini va hayotidagi bebaho ne’matlarni qadrlashga chorlaydi. O‘tkir Hoshimov ona siymosini tasvirlash orqali inson qalbidagi eng buyuk tuyg‘u – mehrning badiiy qiyofasini yaratishga muvaffaq bo‘lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Hoshimov O‘. Tanlangan asarlar. – Toshkent.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston.
5. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi.